

JADWIGA SALA

OSIĄGNIĘCIA KONIECZNE W NAUCZANIU POCZĄTKOWYM JĘZYKA POLSKIEGO – doniesienie z badań

1. Wprowadzenie

Pojęcie badań osiągnięć koniecznych w nauczaniu początkowym języka polskiego zostało podyktowane troską o należyte przygotowanie uczniów klas początkowych do uzyskania coraz lepszych wyników nauczania – uczenia się języka polskiego w naszych szkołach.

Pierwsze badania osiągnięć koniecznych między innymi z języka polskiego przeprowadzono wiosną 1984 roku w ramach ogólnopolskich badań osiągnięć uczniów, nauczycieli i szkół połączonych z międzynarodowymi badaniami osiągnięć uczniów w przedmiotach przyrodniczych.¹

Badaniami objęto uczniów klas IV (dziesięcioletnich) i VIII (czternastoletnich) szkoły podstawowej. Osiągnięcia konieczne w tym badaniu dotyczyły poziomów „nauczanie początkowe” i „ukończenie szkoły podstawowej”.

Badania te stwierdziły niskie osiągnięcia uczniów na szczeblu ponadpoczątkowym oraz to, że uczniowie klas początkowych napotykają trudności w opanowywaniu podstawowych umiejętności czytania, pisania, liczenia i przyniosły rozczarowanie nauczycielom i administracji oświatowej.²

Rozbieżność między wiadomościami i umiejętnościami rzeczywiście opanowanymi przez uczniów a wymaganiami programowymi występuje nie tylko w Polsce, ale także w wielu innych krajach europejskich i pozaeuropejskich.

Uwarunkowania zróżnicowanych wyników w zakresie różnych przedmiotów były podstawą analiz porównawczych prowadzonych przez organizacje międzynarodowe.³

Na początku lat osiemdziesiątych w większości stanów USA władze oświatowe podjęły programy pomiaru „minimum kompetencji”, czyli wiadomości i umiejętności, które muszą być opanowane przez wszystkich absolwentów średnich szkół publicznych.⁴ Te umiejętności na ogół nie wybiegają poza czytanie, pisanie, liczenie i podstawową orientację w organizacji życia publicznego wysoko rozwiniętego społeczeństwa amerykańskiego. Zadecydowała o tym świadomość spadku poziomu nauczania w większości szkół oraz fakt, że – jak stwierdza raport federalny – około 13 procent wszystkich siedemnastolatków w USA „można praktycznie uznać za analfabetów na podstawie najprostszych testów umiejętności czytania, pisania i rozumienia tekstu.”⁵

W Polsce, dla rozwiązania problemu niskich osiągnięć uczniów szkół podstawowych, podjęto próby wykorzystania rodzącej się w USA teorii pomiaru „minimum kompetencji”.

2. Założenia metodologiczne

Przedmiotem moich badań są osiągnięcia konieczne w nauczaniu początkowym języka polskiego, które są najniższą warstwą osiągnięć poznawczych uczniów.

Są to umiejętności minimalne:

- których powinno się wymagać od wszystkich normalnie uczących się uczniów klas początkowych,
- których opanowywanie nie będzie przedmiotem stałej troski nauczycieli uczących w wyższych klasach szkoły podstawowej,
- które są konieczne do świadomego udziału w zajęciach szkolnych, do kontynuowania nauki na wyższych poziomach kształcenia i do uczestniczenia w zorganizowanym życiu codziennym, w ich pozaszkolnej działalności.

W badaniach przyjął następującą definicję osiągnięć koniecznych: „umiejętności pozwalające uczniom korzystać z nauczania systematycznego oraz wykonywać proste zadania życia codziennego stosowne dla dzieci w młodszym wieku szkolnym.”⁶

Moje badania osiągnięć koniecznych z języka polskiego uczniów klas początkowych ograniczyły się tylko do dwóch aspektów umiejętności: szkolnych, które nazwałam „czytanie i pisanie” (są to umiejętności niezbędne w sytuacjach typowo szkolnych ujawniające się przede wszystkim na lekcji, ale nie tylko, bo również na zajęciach pozalekcyjnych kierowanych przez nauczyciela) i praktycznych (pozaszkolnych), które nazwałam „porozumiewanie się” (są to umiejętności ujawniające się przede wszystkim poza szkołą, ale też w szkole, poza lekcją, w sytuacjach, w

których nauczyciel nie kieruje bezpośrednio pracą uczniów, a uczniowie pracują sami bez kontroli nauczyciela np. w sekretariacie szkoły, w stołówce i w świetlicy szkolnej).

Podjęłam następujący ogólny problem badawczy:

Jaki jest stan osiągnięć uczniów klas od III do VII z języka polskiego w zakresie uznanym za konieczny?

Odpowiada mu następująca ogólna hipoteza badawcza:

Co najmniej trzecia część ogólnej liczby uczniów klas od III do VII szkoły podstawowej nie uzyskuje osiągnięć koniecznych w zakresie nauczania początkowego języka polskiego.

Szczegółowe problemy badawcze dotyczące poziomu osiągnięć koniecznych uczniów klas od III do VII szkoły podstawowej z języka polskiego oraz podstawowych przyczyn braku tych osiągnięć zaopatrzyłam w hipotezy badawcze, orzekające o niskim poziomie osiągnięć koniecznych w nauczaniu początkowym języka polskiego, o lepszym opanowaniu umiejętności szkolnych od umiejętności praktycznych, o podstawowych czynnikach braku tych osiągnięć, do których należą środowisko ucznia, poziom wykształcenia nauczycieli i ich specjalizacja przedmiotowa.

Zastosowałam następujące metody:

1. Pomiar dydaktyczny sprawdzający.
2. Sondaż diagnostyczny rejestrujący stosunek nauczycieli języka polskiego w klasach I-III i nauczycieli metodyków szczebla propedeutycznego do wykazu umiejętności koniecznych.
3. Analizę dokumentów szkolnych.
4. Metody statystyczne.

Zaproponowany przeze mnie zakres osiągnięć koniecznych w nauczaniu początkowym języka polskiego obejmuje przede wszystkim umiejętności szkolne i umiejętności praktyczne (pozaszkolne).

Listę 40 umiejętności, które moim zdaniem są osiągnięciami koniecznymi, ustaliłam w wyniku analizy treści nauczania języka polskiego w klasach I-III zawartej w obowiązującym programie nauczania początkowego.⁷

Wyodrębnione osiągnięcia konieczne wiążą się przede wszystkim z kategorią C „taksonomii ABC” B. Niemierki – „stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych.”⁸

Oto przykłady umiejętności:

szkolnych		praktycznych (pozaszkolnych)	
1.	Określenie o kim (o czym) mowa we fragmencie opowiadania złożonym z 3 – 4 zdań.	1.	Podpisywanie się pełnym imieniem i nazwiskiem.
2.	Poprawne pisanie wyrazów typu: „siano”, „deszcz”, „ręka”.	2.	Zapisywanie wiadomości typu: „Poszedłem do kolegi”.
3.	Układanie i zapisywanie zdań na temat przedmiotów typu: „piłka”, „wazon”, „jabłko”.	3.	Prawidłowe adresowanie kopert.
4.	Określenie charakteru bohatera krótkiego opowiadania za pomocą co najmniej 3 samodzielnie dobranych przymiotników.	4.	Odczytywanie przepisu o sposobie użycia lekarstwa.
5.	Podpisywanie obrazka równoważnikiem zdania.	5.	Odszukiwanie ulic na planie miasta.

Narzędziem pomiaru osiągnięć koniecznych w nauczaniu początkowym języka polskiego był jednostopniowy test sprawdzający.

Skonstruowałam cztery testy, które mierzą różne treściowo umiejętności konieczne i składają się także z odmiennych treściowo zadań testowych. Przed ich napisaniem sporządziłam wzorce umiejętności szkolnych i praktycznych.⁹

Normę wymagań ustaliłam na 80 procent rozwiązanych zadań testowych.

Dobór próby szkół i uczniów miał charakter celowy.

Badania główne przeprowadziłam w końcu lat osiemdziesiątych w 25 szkołach podstawowych województwa bydgoskiego, wrocławskiego i pilskiego obejmując 1398 uczniów klas III-VII. Uzyskane wyniki zweryfikowałam w latach 1991-1993 w 17 szkołach podstawowych tych samych województw obejmując 853 uczniów klas niższych.

3. Analiza wyników badań

Następna część niniejszego opracowania zawiera wyniki zaliczenia testu osiągnięć koniecznych oraz opracowania umiejętności szkolnych i praktycznych przez uczniów klas III-VII szkoły podstawowej. Wyniki te dotyczą jedynie badań głównych.

Tabela 1. Zaliczenie testu osiągnięć koniecznych w klasach III

Test	Zaliczenie testu przez uczniów				Ogółem		
	bardzo dobrych	dobrych	dostatecznych	niedostatecznych	TAK	NIE	Razem
A1	36	42	35	2	115	44	169
A2	31	38	40	–	109	38	147
B1	20	24	20	–	64	66	130
B2	25	29	14	2	70	69	139
Razem	112	133	109	4	358	217	575
Fracje	0,90	0,75	0,43	0,17	0,62	0,38	1,00

Źródło: Wyniki testów. Obliczenia własne

W klasach III zaliczyło test 62 procent uczniów ogółem – ze stopniem „bardzo dobrym”, „dobrym”, „dostatecznym” i „niedostatecznym” odpowiednio 90 procent, 75 procent, 43 procent i 17 procent uczniów. Nawet uczniowie klas III ze stopniem „bardzo dobrym” i „dobrym” z języka polskiego zapisanym w arkuszu ocen na koniec roku szkolnego nie opanowali osiągnięć koniecznych z zakresu nauczania początkowego języka polskiego.

W klasach III normę wymagań osiągnęło ogółem 68 procent uczniów miejskich i 56 procent wiejskich szkół podstawowych.

Tabela 2. Frakcja zaliczeń testu osiągnięć koniecznych przez uczniów dostatecznych i niedostatecznych w klasach III-VII szkoły podstawowej

Klasa	Zaliczenie testu przez uczniów		Ogółem n = 1097
	dostatecznych	niedostatecznych	
III	0,43	0,17	0,41
IV	0,52	0,63	0,53
V	0,77	0,60	0,76
VI	0,83	0,94	0,85
VII	0,92	0,93	0,92
Ogółem	0,66	0,62	0,66

Źródło: Wyniki testów. Obliczenia własne

W klasach od III-VII procent zaliczenia osiągnięć koniecznych systematycznie rośnie.

W grupach uczniów „dostatecznych” rośnie z 43 w klasach III do 92 w klasach VII, a w grupie uczniów „niedostatecznych” z 17 w klasach III do 93 w klasach VII, a więc uczniowie słabsi z języka polskiego czynią widoczne postępy w dziedzinie osiągnięć koniecznych z zakresu nauczania początkowego języka polskiego i zaliczają te osiągnięcia w wyższych klasach szkoły podstawowej.

Nauczanie języka polskiego w klasach ponadpodstawowych jest dodatkowym czynnikiem systematycznego przyrostu osiągnięć koniecznych z klas I-III w klasach od IV-VII szkoły podstawowej.

Jednak ponad 30 procent uczniów dostatecznych i niedostatecznych nie uzyskało badanych osiągnięć ani w zakresie umiejętności szkolnych, ani w zakresie umiejętności praktycznych.

Zaledwie 74 procent uczniów dostatecznych i niedostatecznych z klas od IV do VII szkoły podstawowej zaliczyło test. Ogółem 75 procent tych uczniów z miast i 72 procent ze wsi osiągnęło przyjętą normę wymagań.

Hipotezy badawcze orzekające o osiągnięciach szkolnych uczniów klas od III do VII z zakresu umiejętności uznanych za konieczne w nauczaniu początkowym języka polskiego zostały potwierdzone.

W grupie uczniów dostatecznych i niedostatecznych, analizowane umiejętności przyrastają najszybciej w klasach od III do V. Spośród 10 umiejętności najslabiej opanowano – określenie o kim (o czym) mowa we fragmencie opowiadania złożonym z 3 – 4 zdań i określenie charakteru bohatera krótkiego opowiadania za pomocą 3 samodzielnie dobranych przymiotników.

Umiejętności praktyczne tych uczniów są niższe, przyrastają powoli w stosunku do umiejętności szkolnych, z dynamiką najbardziej widoczną w klasach od IV do VI. Spośród 10 umiejętności praktycznych najlepiej opanowano podpisywanie się pełnym imieniem i nazwiskiem i odszukiwanie ulic na planie miasta, najslabiej – zapisywanie wiadomości typu: „Poszedłem do kolegi”, prawidłowe adresowanie kopert, odczytywanie przepisu o sposobie użycia lekarstwa.

Powyższe wyniki potwierdziły hipotezę badawczą orzekającą, że uczniowie kończący propedeutyczny kurs kształcenia lepiej opanowali umiejętności szkolne od umiejętności praktycznych.

Różnica osiągnięć koniecznych uczniów klas od III do VII miejskich i wiejskich szkół podstawowych jest niewielka, ale istotna statystycznie ($\chi^2 = 35,94$) i potwierdza zależność osiągnięć koniecznych od środowiska uczniów.

Poziom wykształcenia nauczycieli i ich specjalizacja przedmiotowa to także czynniki wpływające na osiągnięcia konieczne uczniów. Najlepsze wyniki nauczania w zakresie tych osiągnięć uzyskali nauczyciele z wykształceniem półwyższym i wyższym kierunkowym ze specjalizacją nauczanie początkowe lub język polski. Najslabsze – nauczyciele po studium nauczycielskim, bez specjalizacji w nauczaniu początkowym lub języku polskim.

Przeprowadzone badania doprowadziły do następujących wniosków:

1. Osiągnięcia konieczne w nauczaniu początkowym języka polskiego są istotnym elementem osiągnięć szkolnych klas początkowych i stanowią niezbędny warunek powodzenia w uczeniu się języka polskiego (i innych przedmiotów) na szczeblu ponadpoczątkowym. Są konieczne do uczestniczenia uczniów nie tylko na zajęciach szkolnych na tym i wyższych poziomach kształcenia, ale także w zorganizowanym życiu codziennym, w ich pozaszkolnej działalności.
2. Umiejętności konieczne powinny być jednym z głównych elementów pracy wyrównawczej z uczniami opóźnionymi w nauce języka polskiego.
3. Nawet uczniowie klas III ze stopniem „bardzo dobrym” i „dobrym” z języka polskiego zapisanym w arkuszu ocen na koniec roku szkolnego nie opanowali umiejętności koniecznych z nauczania początkowego języka polskiego.

Grupy tych uczniów nie opanowały dwóch umiejętności szkolnych: określenie o kim (o czym) mowa w krótkim opowiadaniu złożonym z 3 – 4 zdań i określenie charakteru bohatera krótkiego opowiadania za pomocą 3 samodzielnie dobranych przymiotników.

Uczniowie „bardzo dobrzy” nie opanowali trzech umiejętności praktycznych: zapisywanie swojego adresu zamieszkania, prawidłowe adresowanie kopert, odczytywanie przepisu o sposobie użycia lekarstwa.

Uczniowie „dobrzy” nie opanowali, oprócz wymienionych powyżej, jeszcze dwóch umiejętności praktycznych: zapisywanie wiadomości typu: „Poszedłem do kolegi”, odszukiwanie w książce telefonicznej numerów najważniejszych instytucji.

4. Pomiar osiągnięć koniecznych z języka polskiego powinien stać się skuteczną metodą wczesnego wykrywania i likwidowania pierwszych objawów trudności w procesie uczenia się tego przedmiotu oraz zapobiegania niepowodzeniom uczniów klas początkowych w uzyskiwaniu tych osiągnięć.
5. W nauczaniu początkowym języka polskiego należy podnieść znaczenie umiejętności praktycznych wymagających wykorzystania umiejętności czytania i pisania w porozumieniu się z najbliższym otoczeniem.
6. Nauczyciele języka polskiego w klasach IV-VIII powinni być świadomi tego, że znaczna liczba uczniów kończących poziom nauczania początkowego nie opanowuje umiejętności koniecznych z nauczania początkowego tego przedmiotu.

Proces opanowywania tych umiejętności przeciąga się więc na nauczanie systematyczne. Otoczenie tej grupy uczniów specjalną opieką dydaktyczną na tym poziomie kształcenia wpłynie na uzupełnienie tych umiejętności i na poprawę wyników uczenia się języka polskiego (i innych przedmiotów).

PRZYPISY

- ¹ B. Niemierko: Szkoła polska na mapie świata. Wyniki badań międzynarodowych. Bydgoszcz WSP, 1988.
- ² B. Niemierko: Stan dydaktyk przedmiotowych i umiejętności dydaktycznych nauczycieli. Synteza ekspertyzy. Bydgoszcz WSP, 1985, s. 9.
- ³ R. Pachociński: Pedagogika porównawcza. Zarys teorii i metodologii badań. Warszawa PWN, 1991, s. 75-126.
- ⁴ P.W. Airasian, G.F. Madaus, J.J. Pedulla: Minimal competency testing. Englewood Cliffs 1979, Educational Technology Publications, s. 5.
- ⁵ Raport o stanie amerykańskiej szkoły. „Naród zagrożony: imperatywy reformy szkolnej”. „Oświata i Wychowanie” 1983; wersja A, nr 21.
Cz. Kupisiewicz: Stan i proponowane kierunki reformy amerykańskiego szkolnictwa w latach osiemdziesiątych. „Edukacja” 1994, nr 3.
- ⁶ W. Sitarska: Osiągnięcia konieczne w początkowym nauczaniu matematyki: problemy, propozycje badawcze, stanowisko nauczycieli. „Edukacja” 1985, nr 1, s. 57.
- ⁷ Program nauczania początkowego klas I-III. Warszawa WSiP, 1983.
- ⁸ B. Niemierko (red.): ABC testów osiągnięć szkolnych. Warszawa WSiP, 1975 a, s. 21.
- ⁹ B. Niemierko: Pomiar sprawdzający wielostopniowy. Bydgoszcz WSP, 1986, s. 366-368.
B. Niemierko: Pomiar sprawdzający w dydaktyce. Teoria i zastosowania. Warszawa PWN, 1990, s. 293-308.